

Het is echter nog maar de vraag of het proces van medische kennisverwerving en kennisoverdracht echt zo'n statische aangelegenheid was. Alhoewel bekend is dat bepaalde ideeën, zoals de humorenleer, en de daarmee samenhangende medische praktijk, bijvoorbeeld het aderen, een grote mate van bestendigheid kenden, kan dit toch niet voor het hele medische gedachtegoed worden volgehouden. Zo wijst Huizenga zelf min of meer terloops op de ontvankelijkheid van Bologna, waar chirurgie en anatomie tot het medische curriculum behoorden, voor medische innovaties, die mede tot stand kwamen dankzij dissectie op overledenen en geëxecuteerde misdadigers vanaf het begin van de dertiende eeuw (266). Maar daar blijft het zo ongeveer bij. In Huizenga's studie ligt het accent op de overdracht van bestaande medische kennis zonder dat het aspect van continuïteit wordt geïmplementeerd. Hier ligt mijns inziens nog een uitdaging voor verder onderzoek.

Al met al is deze dissertatie evenwel een zeer informatief en geleerd boek, een aanwinst voor medisch-historisch Nederland en België!

Marijke Gijswijt-Hofstra

NIEUWE GESCHIEDENIS

H. van Harten-Boers, Z. van Ruyven-Zeman, met medewerking van C. E. Coebergh-Surie, e. a., *The stained-glass windows in the Sint Janskerk at Gouda. The glazing of the clerestory of the choir and of the former monastic church of the regulars* (Amsterdam: Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, 1997, 183 biz., f200,-, ISBN 90 6984 197 5).

Dit is de eerste Nederlandse aflevering van het *Corpus vitrearum mediæ ævi*, een serie met reeds vele publicaties over gebrandschilderde ramen in ruim elf Europese landen en de Verenigde Staten. Zij stelt zich ten doel dergelijke glazen uit de Middeleeuwen en Renaissance te bestuderen, per specifieke bij elkaar horende reeks, met een volledige geïllustreerde catalogus en inleiding. Wat de gebrandschilderde glazen van de Sint-Janskerk in Gouda aanging werd het initiatief al in 1987 genomen en in het volgende jaar werd het huidige Nederlandse comité gevormd. Dit deel bevat de bestudering van twee groepen glazen in chronologische volgorde (de overige zullen in nog twee te verschijnen afleveringen aan bod komen). Het betreft ten eerste een reeks van dertien glazen van Christus en de apostelen in de ramen boven het koor van de kerk. Daarnaast worden zeven glazen uit de voormalige Goudse kloosterkerk der regulieren met het lijden, de verrijzenis en de hemelvaart van Christus behandeld. De eerste serie dateert voor een deel uit de jaren 1530-1550. De tweede waarschijnlijk uit 1556-1559. Maar daarmee is niet alles gezegd, want deze groep is rond 1580 na de doorvoering van de Reformatie op bevel van het stadsbestuur uit het voormalige klooster weggehaald en in twee raamopeningen van het koor 'samengeperst', wat natuurlijk ten nadele uitpakte van de glazen, die toen elk nog drie bij zeven meter maten. In 1934 werden zij gerestaureerd op kosten van de Rotterdamse reder (en niet bankier zoals hij wordt genoemd) W. van der Vorm, die ten slotte ook de bouw van een kapel buiten de kerk financierde, waar zij in de oude vorm werden aangebracht. Van groot belang bij deze en andere restauraties was de omstandigheid, dat de oorspronkelijke cartons met de tekeningen van de glazen altijd in de Sint-Janskerk bewaard zijn gebleven, waardoor men een zeker houvast had. De historicus, die dankzij deze publicatie de gang van de gebrandschilderde ramen door de eeuwen volgt, kan die slechts kenschetsen als 'onrustig'. In de conservatiekaarten van de situatie van het glas blijkt bovendien, dat slechts

een miniem gedeelte ervan nog uit de zestiende eeuw stamt, zoveel is er bij ongelukken, restauraties en andere handelingen met het originele glas verloren gegaan. Deze in de eerste plaats kunsthistorische publicatie maakt verder weer duidelijk (overigens een constatering van de auteurs zelf), hoe net als elders een gereformeerd stadsbestuur toch gevoel had voor de oude katholieke kunst, die als erfgoed werd beschouwd en — mits passend — bewaard diende te worden. Naar opzet en uitvoering (prachtige illustraties) is dit deel in de reeks een voorbeeld hoe een dergelijk standaardwerk uitgevoerd dient te worden.

E. O. G. Haitsma Mulier

K. Bostoën, met medewerking van C. A. Binnerts-Kluyver, e. a., *Bonis in bonum. Johan Radermacher de Oude (1538-1617), humanist en koopman* (Zeven Provinciënreeks XV; Hilversum: Verloren, 1998, 80 blz., f25,-, ISBN 90 6550 155 X).

Als deel van de Zeven Provinciënreeks verscheen van de hand van Karel Bostoën een werkje over een Nederlandse representant van de typische humanistische koopman uit de zestiende eeuw, Johan Radermacher de Oude, die de humanistennaam Rotarius voerde. Het boekje, zoals gebruikelijk in deze reeks verzorgd uitgegeven, is een bijproduct van het werk aan de tekstuitgave van zijn *Album J. Rotarii*, een verzameling losse handschriften. Dit project, dat zal leiden tot een bronnenuitgave, wordt onder leiding van Karel Bostoën uitgevoerd door C. A. Binnerts-Kluyver en A. M. van Lynden-de Bruine, die de teksttranscriptie verzorgen, en C. J. E. J. Hattink, die de bio- en bibliografie in de bronnenuitgave verzorgt.

Naar aanleiding van het onderzoek naar deze handschriftenverzameling zijn de nieuw bekend geworden biografische gegevens over Johan Radermacher in dit boekje bijeengebracht. Kennis van 'het netwerk van geleerden, kunstenaars, kooplieden, politici enz. waartoe hij behoorde' leidt volgens de uitgevers 'tot nieuwe inzichten en genereert wellicht nieuw, interdisciplinair onderzoek' (9), een veelbelovende motivering van het onderzoek. Het boek heeft drie hoofdstukken: een biografisch en een bibliografisch hoofdstuk en een derde hoofdstuk over het *symbolum* of motto van Radermacher.

In het biografische hoofdstuk wordt kort de levensloop van Johan Radermacher langsgelopen: geboren in Aken in 1538, leeft en werkt hij in Aken, Antwerpen, Londen, opnieuw Aken en Antwerpen en ten slotte Middelburg, waar hij 1617 zal overlijden. Aandacht wordt besteed aan Radermachers religieuze en politieke leven. Van huis uit waarschijnlijk luthers of zwingliaans, wordt hij in zijn latere leven door tijdgenoten beschouwd als behorend tot de gereformeerde gemeente. Zijn politieke activiteiten, bijvoorbeeld als ondertekenaar van de Akte van Overgave van Antwerpen in 1585, worden erg kort beschreven en komen niet helemaal uit de verf. Datzelfde geldt voor Radermachers handelsactiviteiten, welke nauwelijks concreet gemaakt worden, mogelijk bij gebrek aan bronnen. In dit hoofdstuk wordt ook aandacht besteed aan Radermachers belangrijkste contacten met geleerden, zoals de cartograaf Abraham Ortelius en de koopman-humanist Joannes Vivianus, en beeldende kunstenaars, waaronder de schilder Maarten de Vos en schilder-dichter Joris Hoefnagel. De laatste schildert zelfs een helaas erg klein afgebeelde en uitgebreid besproken allegorie op zijn vriendschap met Radermacher.

Van de handschriften van Radermacher, waaraan in het tweede hoofdstuk aandacht wordt besteed, is met name een inleiding op een onvoltooide Nederlandse grammatica, de oudst bekende, interessant. Pas recent is deze aan Johan Radermacher toegeschreven. Het in 1568 in Londen geschreven werk is een theoretische verhandeling over de taal en dan met name over het taalgebruik van vreemdelingen en kinderen, het belang van taalonderricht en de noodzaak